

Småbiotoper og marginaljorder

Brandt, Jesper

Published in:
Geografisk Orientering

Publication date:
1987

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1987). Småbiotoper og marginaljorder. *Geografisk Orientering*, 17(2), 65-69.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Småbiotoper og marginaljorder

Jesper Brandt

To trediedele af Danmarks areal benyttes i dag til landbrug. Næsten halvdelen af Danmark er dækket af en eneste plante - byg. Og samtidig er alligevel en væsentlig del af den danske natur at finde netop i det tæt opdyrkede agerland: I de små stykker natur, der ligger mellem markerne, eller inde på dem: Hegn, diger, skel, grøfter, vandløb, rabatter, mergelgrave, mosehuller, småsøer, gravhøje, småbevoksninger, vildtremiser, enkeltstående træer m.m. altså alle agerlandets små uopdyrkede levesteder for vilde dyr og planter.

Samlet kaldes disse for småbiotoper.

Småbiotoperne går tilbage

Småbiotoperne har det ikke godt for tiden. Hver dag slettes 5 vandhuller af Danmarkskortet. 3/4 af de vandhuller, vi havde omkring år 1900, er i dag forsvundet. Det samme gælder 9/10 af grøfterne og de mindre vandløb og halvdelen af alle hegn, skel og diger.

Der er dog også eksempler på den modsatte tendens: Små nåletræsbeplantninger til juletræer og vildtremiser, der oprettes af hensyn til jagten, er i fremgang.

Dyr og planters spredning

Småbiotoperne er ikke blot vigtige levesteder for vilde dyr og planter. I en biotop er der altid en vis risiko for at arter uddør, men skaden vil normalt kunne rettes op ved at nye eksemplarer indvandrer andre steder fra. Når småbiotoper nedlægges, bliver denne indvandring vanskeliggjort. Derved øges faren for at arterne uddør.

Småbiotoperne er landbrugets værk

Når småbiotoperne er i så stærk tilbagegang, skyldes det den landbrugsteknologiske udvikling (f.eks. større maskiner, der er mest effektive på

store marker uden forhindringer som mergelgrave o.l.). Også strukturudviklingen (større, specialiserede bedrifter) spiller en vigtig rolle.

Men småbiotoperne må ikke opfattes som de sidste rester af en oprindelig uberørt dansk natur. Langt størstedelen er netop skabt af landbruget, fordi de har haft vigtige funktioner indenfor dette; som vandingshuller, til dræning, som lægivere, som indhegning for kvæget, som jordforbedringsressource (mergelgrave), som affaldsdepoter, som markering af ejendomsskel osv.

På den måde afspejler sammensætningen, tætheden og den indbyrdes placering af småbiotoperne i et landbrugslandskab - det, der med et samleudtryk kaldes *småbiotopstrukturen* - ikke blot en væsentlig del af agerlandets naturindhold, men samtidig også selve områdets landbrugsstruktur.

Fig. 1. Lolland var for 100 år siden spækket med flettede pilehegn. De var vigtige som indhegning for kvæget. I dag er der intet kvæg, og næsten ingen piletræer står tilbage. Fra J. Wolsing. Lolland-Falsters hist. Samfund. Årbog 1938. (se også fig. 4.).





Fig. 2. Småbiotoperne er vigtige for at sikre spredningen af dyr og planter i agerlandet.

Småbiotoper og marginaljorder

Der er altså en snæver sammenhæng mellem småbiotopstrukturen i et område og den måde, der drives landbrug på. Derfor viser marginaljordstendenserne indenfor landbruget sig også i småbiotopstrukturen.

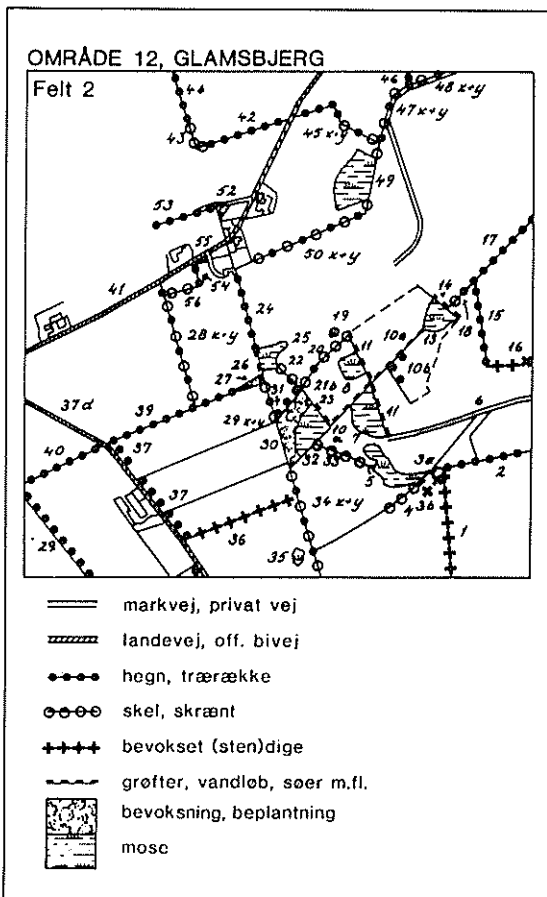
Småbiotoperne kan fra landbrugets side betragtes som marginaljorder, der i en vis udstrækning er blevet, og fortsat vil blive taget under plov. De udgør omkring 10% (ca. 80.000 ha) af det samlede skønnede marginaljordsareal.

De marginaljorder, der for tiden er mest røre om, er imidlertid de arealer, der menes at ville udgå af landbrugsproduktionen, hvis/når landbrugspriserne indenfor EF sænkes. Hertil hører jo netop ikke småbiotoperne.

Hvor der i dag opgives landbrugsjorder – først og fremmest på sandede, jyske jorder –, er tilbagegangen i småbiotoper da også ringere end i andre områder. Selv om mange småbiotoper også her har mistet deres funktion indenfor landbruget, får de alligevel lov at blive liggende. Driften bevares ekstensiv, og det betaler sig ikke at investere i rydningen af småbiotoper.

Det kunne jo lyde som småbiotopernes redning. Men det er det ikke. For med mindre der indføres meget skrappe reguleringer vil marginaliseringen ikke fordele sig geografisk jævnt. Tværtimod. Samtidig med at de dårligere jorder vil udgå af produktion, vil de virkelig gode jorder blive udnyttet endnu mere effektivt. Her vil småbiotoperne fortsat blive nedlagt, ja måske med forøget takt, hvis der ikke gribes regulerende ind.

Fig. 3. Eksempel på en småbiotopkortlægning indenfor 1 km² (forenklet). Numrene hentyder til registreringsskemaer, der indeholder karakteristik, status og funktion i forhold til de berørte landbrug. De bruges også i den historiske analyse til at kunne følge den historiske udvikling af de enkelte småbiotoptyper.



Hvordan kortlægges småbiotoper?

At kortlægge arealanvendelsen i agerlandet er sjældent forbundet med de store problemer. Afgrødernes art og udbredelse kan som regel let bestemmes.

Men med det, der ligger mellem markerne er det sværere. Vi har nok alle en ret klar fornemmelse af hvad et hegn, et skel, en mergelgrav, en sø eller en mose er for noget. Men når vi skal registrere dem, opstår der hurtigt problemer:

For hvordan skelner man mellem en mose og en småsø? Hvor mange træer skal der være på et markskel, før det er et hegn? Og hvor højt skal det være, før man kalder det et dige?

Skal man kunne sammenligne kortlægninger fra forskellige egne, eller skal undersøgelsen gentages ti år senere for at følge udviklingen, må der altså opstilles klart definerede småbiotoptyper. Men problemerne slutter ikke her: Hvor store og små må de være? Skal græsset omkring en højspændingsmast tælles med?

Hvordan skal man egentlig tælle dem? Søer, moser og mergelgrave giver sig selv – som regel. Men hvad men hegnene, digerne og grøfterne? Det giver faktisk sjældent mening at tælle dem, for hvor starter de og hvor slutter de? Det afgør man jo ofte selv. Men deres samlede længde indenfor et område kan i reglen måles ret præcist. Og dog. For når man nu støder på et hegn, der løber langs et vandløb, skal det så tælles dobbelt? Skal vejrabatten på begge sider af kørebanelen tælles med, eller det to forskellige biotoper?

Alle disse ting afklares, hvis forskellige personer skal komme til samme resultat, når de kortlægger det samme område.

Hvor høj er en soldat med tornyster?

Når man skal undersøge den historiske udvikling af småbiotoperne opstår der nye problemer.

Kortbladene er her tilsyneladende et taknemmeligt og detaljeret arbejdsredskab. Den mest udbredte småbiotoptype, markskellene, er godt nok ikke med, men hegn, diger, grøfter, vandhuller, småbevoksninger, moser og gravhøje m.m. er jo direkte angivet. Men hvilke regler har man egentlig fulgt, da man lavede kortene?

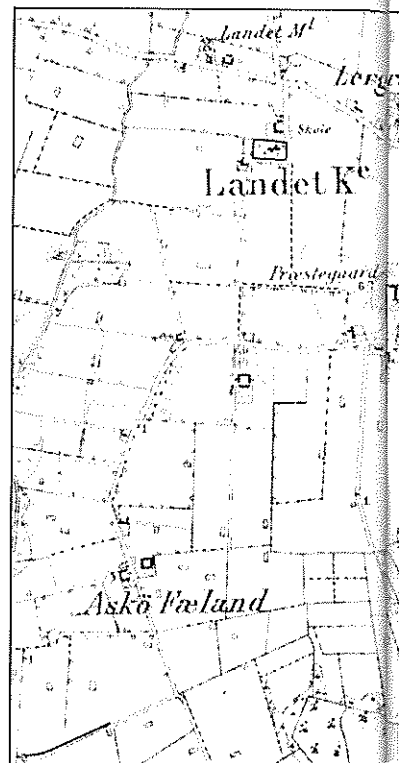
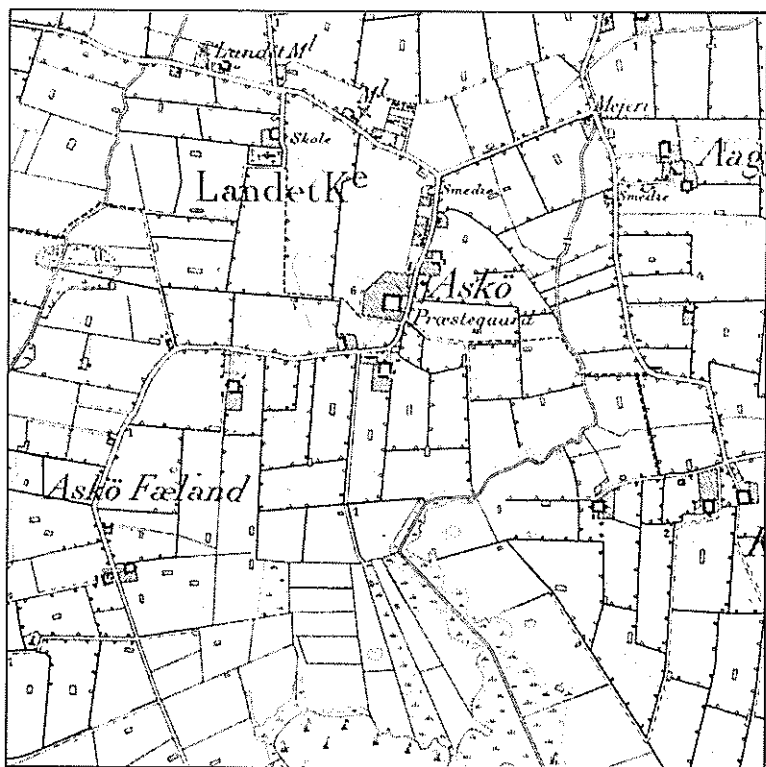
Hvor de kortlægninger af småbiotoper, der foretages i dag, især tager deres udgangspunkt i småbiotopernes økologiske og kulturgeografiske betydning, må kortbladenes småbiotopsignaturer ses i en ganske anden sammenhæng – først og fremmest militær:

Når digerne er angivet på målebordsbladene, er det ikke af hensyn til de særlige økologiske kår, der knytter sig til denne biotoptype, men fordi indtegningen af diger har kunnet angive de linier i landskabet, som var så høje, at de kunne skjule en soldat med tornyster.

På målebordsbladene hentydede signaturen *trærække* ikke til alléagtige rækker af enkelt-træer, men angav derimod et levende hegn, der var så åbent, at det militært set let lod sig passere. I vorre dages atomkrigsalder spiller dette næppe nogen større rolle, og træække-signaturen er er da også udgået ved omlægningen til de moderne 4 cm-kort.

Eng defineredes ikke ud fra deres landbrugsmæssige udnyttelse, som man måske kunne tro, men ud fra om den var så våd, så der ikke kunne passere terrængående køretøjer.

Der er også mange kartografiske faldgruber i en sådan historisk småbiotopregistrering: Grøfter langs veje er f.eks. ikke angivet på kortbladene: Ved overgang fra målebordsblade til 4 cm-kort har man f.eks. hævet grænsen for, hvor små vandhuller, der skulle medtages. Så beregner man en nedgang i vandhuller fra et målebordsblad fra 1954 til et 4 cm-kort fra 1967, kan det måske skyldes, at de ikke er blevet tegnet ind på 4 cm-kort. Her bør man tage flyfotos i anvendelse.



Rekreative interesser i småbiotoper

Når interessen for kortlægning af småbiotopstrukturen i agerlandet er steget så voldsomt de seneste år, skyldes det ikke blot erkendelsen af deres betydning for dyre- og planteliv. Det stadigt stigende behov for nærrereative områder har øget interessen for også at kunne anvende agerlandet rekreativt. Her vil småbiotoperne, og tilgængeligheden i landskabet via disse, kunne spille en vigtig rolle. Behovet for dette er naturligvis størst i nærheden af de store byer. Disse er historisk set netop koncentreret i områder med relativt gode landbrugsbetingelser. Og i sådanne områder, som f.eks. Køge Bugt-området, bliver småbiotoperne fortsat afviklet.

Hvis de rekreative områder i sådanne områder skal imødkommes, skal der ske en regulering, der sikrer oprettelse af egentlige opholdsarealer i agerlandet (f.eks. i form af »fælder«, bevarelse af småbiotoperne, oprettelse af ny biotoper samt sikring af adgang til dem).

Det vil lægge beslag på noget god landbrugsjord. Og det ville egentlig være meget godt. For man fjerner jo ikke overskudsproduktionen ved bare at flytte den fra Vestjylland til Greve strand. □

Fig 4. Udviklingen af småbiotoper ved Askø på SV-Lolland. I sidste halvdel af forrige århundrede var der et tæt net af flettede poppelhegn og mergelgrave på næsten hver eneste mark. Nedlæggelsen tog allerede fart omkring århundredskiftet, da man indførte pigtråd til markhegning, som erstatning for de flettede poppelhegn. Som det ses af kortet 1905, havde kartografen sit hyr med at finde ud af, hvad der skulle gøres ved det (se syd for Askø by): Han opfandt sin helt egen uautoriserede signatur, der slet ikke optræder i i kortlegenden! I dag er landskabet næsten biotopløst.

A: 1:20.000 IX Gammelgaard, 1889, B: 1:20.000 M 4222, C: 1:25.000 4cm-kort 1411 II NV. Her gengivet i 1:20.000. Copyright.

Litteratur

Biotopgruppen (Agger, Brandt, Byrnak, Jensen og Ursin): **Udviklingen i agerlandets småbiotoper i Østdanmark.** Forskningsrapport nr. 48 fra Inst. f. geografi, samfundsanalyse og datalogi. RUC 1986. 541 s.

Jesper Brandt, lektor ved Roskilde Universitetscenter.

